

ένδς ἐκ τοῦ ἰδίου, ὡς πνευματικῆς ἀρχῆς, ἢ ὁποία θέτει τὸ ἐρώτημα, διακρινομένου ἀντικειμένου. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ δὲν εἶναι ἐν καθ' αὐτὸ ἐννοούμενον πρᾶγμα, ἀλλ' ὁ τρόπος μιᾶς συνεργασίας τῆς πειραματικῶς μεθοδεύουσης παραστατικῆς μου ἱκανότητος καὶ τοῦ φυσικῶς (= ἐννοουμένου ἄνευ τοῦ ἀνθρώπου) ἀμόρφου, εἶναι ὁμῶς ὅ,τι ἤμπορῶ νὰ κατασκευάσω, δὲν ἐξετάζω δηλαδὴ τὴν παραστατικὴν μου ἱκανότητα, τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ τὸ κατασκευάσιμα, ὅ,τι συναντῶ, μορφώνω καὶ τοποθετῶ ἀπέναντί μου. Ὅταν ὁμῶς ἐρωτᾷ ὁ φιλοσοφῶν, διακυβεύεται ἡ πνευματικὴ του ὑπόστασις. Ἐρωτῶν καὶ ἐρωτώμενον εἰς τὴν φιλοσοφίαν συναίρουται. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἡ διάστασις τῆς θεωρητικῆς μου δυνάμεως. Ἡ ἐρώτησις δὲν ἐπέχει λοιπὸν ἀπλῆν θέσιν ἀφετηρίας, ἀλλ' εἶναι τὸ στάδιον τοῦ λογικοῦ μου δρόμου πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Ἀπαντήσεις εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶναι στάσεις τοῦ λόγου ἐντὸς τῆς ἐρωτήσεως, εἰς τὴν φυσικὴν ὁμῶς ἢ ἀπάντησις εἶναι οὐσιαστικῶς ὁ δρόμος τῆς μεθοδικῆς σκέψεως. Τὸ ἀποφασιστικὸν εἰς τὴν φυσικὴν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἐγκαταλείπει ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ ἐρωτήματα, εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸ ὅτι ὑπερπηδᾷ μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἀπαντήσεις.

Ἐὰν ὁ λόγος κατανοῇ τὴν φύσιν του καθ' ὃν χρόνον τὴν ὑπερβάλλει, ὀφείλει νὰ καταστῇ ἐν πρώτοις ἀντικείμενον ἐρωτήσεως. Διὰ νὰ ὑποβάλλῃ ὁμῶς τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἐρώτησιν, πρέπει ὁ λόγος ὡς ὑποκείμενον νὰ περιβάλλῃ τὸν λόγον ὡς ἀντικείμενον, νὰ εἶναι ταυτοχρόνως ὅ,τι εἶναι καὶ πλεόν αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶναι. Τὸ ἐπιπλέον αὐτὸ εἶναι ἡ ἐρώτησις. Ἐνδέχεται ἡ ἐρώτησις αὐτὴ νὰ ἐκφράζεται ἄνευ ἐρωτηματικοῦ, οὐσία τῆς ὁμῶς εἶναι ἡ ἔφεσις νὰ ὀρίσῃ τὸν λόγον. Ὅριζόμενος ὁμῶς ὁ λόγος ἀποκτᾷ τὴν ὠριμότητα νὰ ζητήσῃ τὸ νόημα τοῦ ὀρισμοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ μετρήσῃ τὰς διαστάσεις τοῦ ἐρωτήματός του καὶ περιγράφων τὸ ἐρώτημα νὰ γίνῃ πλεόν αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶναι, νὰ εἰσέλθῃ βαθύτερον ἐντὸς τοῦ οὐσιώδους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν δι' ἀκαταπαύστου αὐθυπερ-

θάσεως. Διὰ τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς ἐκφράζεται ὁ λόγος ὡς φιλοσοφία ἐλευθερίας.

Τὸ ὑπερβατικὸν αἶτημα τοῦ κατ' ἐξοχήν. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀνευρίσκει τὸ πρόβλημά της εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἐπιλύει μίαν προβληματικὴν σχέσιν ἀντικειμενικῆς φύσεως, ἡ φιλοσοφία εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόβλημα, τὸ ἀγώνισμα τῆς αὐτοσυνειδητοποιουμένης ἐλευθερίας. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις παριστᾷ ἐν λογικὸν ἀνοιγμα ἐντὸς τῆς ἐλευθερίας, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσέρχεται τὸ φῶς τοῦ κατ' ἐξοχήν. Τὸ φῶς αὐτὸ δὲν ἐμφανίζεται ἐν τετελεσμένον, ἀλλ' ὠριμάζει ἐν γιγνόμενον — ἐλευθερία δὲν εἶναι ἐν πρᾶγμα πρὸς γνῶσιν, ἀλλ' ἐν δύνασθαι πρὸς ἀξιοποίησιν. Νὰ διατὶ ἡ ἀξία τοῦ φιλοσοφεῖν δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἐπισώρευσιν τῆς γνώσεως, ἀλλ' εἰς τὴν διαλεκτικὴν τῆς αὐθυπερβάσεως τοῦ λόγου, ὅχι εἰς τὴν λύσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐμβαθυνομένην συνείδησιν ἐνὸς διὰ τῆς συνειδήσεως αὐτοδημιουργουμένου προβλήματος: εἰς τὴν διαλεκτικὴν αὐτοσυνείδησιν τῆς ἐλευθερίας.

Ἐὰν λοιπὸν εἰς τὴν πρὸς τὰ φυσικὰ ἀσχολουμένην ἐπιστήμην παλαιόθεν προσγράφεται μία διασπαστικὴ τάσις, εἰς δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἡ πρόθεσις ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος καὶ ἕαν, συμφώνως πρὸς τὴν θεώρησιν αὐτὴν, ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη κατατέμνη τὸν κόσμον ἐξετάζουσα ἐν τῶν τμημάτων, εὕρισκαμένη εἰς μίαν διαρκῆ ἔξοδον ἐκ τῆς ὁλότητος καὶ ἐξαγοράζουσα τὴν πρόοδόν της δι' ἐνὸς ἐπιτεινομένου περιορισμοῦ τῶν θάσεων μιᾶς «κοσμοθεωρίας», ἀντιθέτως δὲ ἡ φιλοσοφία παλινορθώνει τὴν ἐνότητα, ἐξετάζουσα τὸ κοσμικὸν οἰκοδόμημα ὡς ἐν ὅλον, ἐν τούτοις ἡ φυσικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι παρόμοιαι τάσεις ἐρεῦνης, διαφέρουσαι κατὰ τὸ ὅτι ἡ μὲν ἀσχολεῖται πρὸς ἐν ψυχίον, ἡ δὲ πρὸς τὸ σύνολον τῆς πραγματικότητος. Ὅτι κινεῖ τὸν φιλοσοφοῦντα λόγον εἶναι τὸ αἶτημα, νὰ ἐνοποιήσῃ μὲ τὴν δημιουργὸν τοῦ θεωρητικῆς εὐθύνης τὴν ἀρχήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναχωρεῖ, διὰ τῆς ὁποίας συγκροτεῖται καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν τείνει εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ κόσμου παρουσίαν της ἢ ἐλευ-

θερία. Τὴν θεωρητικῶς διαρθρουμένην, τὸν λόγον εἰς τὴν αὐθυπέρβασιν κατευθύνουσαν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν φιλοσοφικὴν διάστασιν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργοῦσαν ἀρχὴν αὐτὴν συμβολίζομεν διὰ τῆς ἐκφράσεως «κατ' ἐξοχήν».

Ἐὰν τὸ κατ' ἐξοχήν ἐστὶ καὶ τὸ ὑπάρχον ἐπίσης «ἐστὶ», τὸ εἶναι ἔχει εἰς ἐκάστην τῶν περιπτώσεων ριζικῶς διάφορον ἔννοιαν. Εἰς τὴν πρώτην θεμελιώνει, εἰς τὴν δευτέραν προκύπτει —, τὸ θεμέλιον ὑποβαστάζει, τὸ προκύπτον διαπιστοῦται —, τὸ ὑπόβαθρον ἀρκεῖ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, τὸ διαπιστούμενον βασίζει εἰς ἐκεῖνο τὴν ἐμφάνισίν του —, τὸ αὐταρκες παρουσιάζεται ὡς μονάς, τὰ πρὸς ἐκεῖνο ἀνάγοντα ἀριθμοῦνται —, τὸ μοναδικὸν ἀπευθύνεται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὰ ἀριθμούμενα ὑπόκεινται εἰς μαθηματικὴν ἀνάγκην. Τὸ κατ' ἐξοχήν δὲν ἐλέγχεται, ὡς ἐὰν ἦτο ἐν φαινόμενον, δὲν καθίσταται ἐπομένως ἀντικειμενικῶς προσιτόν, ἀλλ' εἶναι τὸ συναρπάζον εἰς τὸ βάθος τοῦ εἶναι καὶ τὸ διαρρηγνύον τοὺς ὀρισμούς, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὁ λόγος φιλοσοφεῖ, διότι γίνεται πρόβλημα· διότι ὁμως προβληματίζεται, συνειδητοποιεῖται ὡς τὸ πρὸς αὐθυπέρβασιν καὶ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του αὐτῆς κινήσεως συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὅ,τι συγκροτεῖ καὶ συγχρόνως ἐλέγχει τὸ ἱστορικὸν του μέγεθος.

Διὰ τῆς ἐρωτήσεως, τί ἐστὶ κατ' ἐξοχήν, ἐπιχειρεῖται ἢ ὑπερπήδησις τοῦ φαινομένου κόσμου· ἐπιζητεῖται ὄχι μόνον ἢ γνῶσις τοῦ τρόπου ἐμφανίσεως τῶν φαινομένων, ἀλλ' ἢ γόησις τοῦ νοήματος τοῦ φαίνεσθαι· προβάλλεται ἐν θαυμάζον «πρὸς τί» πλησίον τοῦ ἐξηγοῦντος «διότι». Ἡ ἀπορία αὐτὴ δὲν θέλει μόνον νὰ διαπεράσῃ τὸ φαίνεσθαι, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν λειτουργίαν του, ἀλλὰ νὰ τὸ ὑπερβάλῃ ἐξ ὁλοκλήρου διὰ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἰδικὴν τῆς φύσιν, ὄχι μόνον νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ νὰ καθορίσῃ τὸν ρόλον τοῦ φορέως τῆς ἐντὸς τοῦ κόσμου· ὡς φιλοσοφικὴ ἐρώτησις νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ φιλόσοφος λόγος ἀγωνίζεται τελικῶς νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὸν ἑαυτὸν του διεισδύων εἰς τὸν πυρῆνα τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ ἢ φυ-

σική ἐπιστήμη διασκορπίζει τὰς προσπαθείας τῆς πρὸς ὅλας τὰς περιοχὰς μαθηματικῶς ὑποτασσομένης πραγματικότητος.

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης ἐπιβαλλομένου ὁρίζοντος. Ἐὰν ὅμως ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη εἰς τὴν ἔρευναν μιᾶς ἐμπειρικῆς πλευρᾶς τοῦ εἶναι βλέπη τρόπον τινὰ μίαν τῶν πλευρῶν ἐνὸς κύβου καὶ διὰ τοῦτο νομίζη, ὅτι πρόκειται περὶ τετραγώνου ἐπιφανείας, ἡ φιλοσοφία διαφέρει τόσον διότι ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ διαπιστώσῃ καὶ τὰς ὑπολοίπους ἑπτὰ πλευρὰς, ἰδίως ὅμως ἐπειδὴ ἠμπορεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ καὶ τὰς ὀκτώ πλευρὰς ἐν ταύτῳ, νὰ διακρίνη τὴν σχέσιν των, νὰ ἀντιληφθῇ δηλαδή ὅτι πρόκειται περὶ κύβου καὶ ὄχι περὶ τετραγώνου, νὰ καθορίσῃ τὴν ἐννοιαν τοῦ κύβου, νὰ δώσῃ δηλαδή ἑκφρασίαν εἰς τὸν λόγον μιᾶς πολυπλεύρου καὶ εἰς πικίλλας φθειρομένας μορφὰς ἐμφανιζομένης ὄντοτος.

Διὰ τοῦτο ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἔχει πάντοτε λάθος καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν πλανᾶται ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῶν ὄσων δισχυρίζεται. Εἴτε ἀποσιωπᾷ τὴν σχετικότητα τῶν γνώσεών τῆς, εἴτε — ὅπως ἐκ πολλῆς ὑπεροφίας ἔπραξεν εἰς τὸ πρόσφατον παρελθόν τῆς — προσδίδει εἰς τοὺς ἰσχυρισμούς τῆς μεταφυσικὴν αἴγλην καὶ ἀφήνει τὴν συμβατικὴν τῆς γνώσιν νὰ ἐννοηθῇ ὡς μόνη περὶ τῆς πραγματικότητος ἀλήθεια, ἡ φυσικὴ παρερμηνεύει τὴν πραγματικότητα. Ἡ παρερμηνεία αὕτη εἶναι ἡ μοῖρά τῆς καὶ ὁ λόγος τοῦ μεγαλείου τῆς. Ἐπὶ τῆς ἐπισταμένης αὕτης παρανοήσεως βασίζονται τὰ τεχνικὰ κατορθώματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐθαμβώθη ὁ ἄνθρωπος τῶν Νεωτέρων χρόνων. Ἡ γνώσις, τὴν ὁποίαν μᾶς προσπορίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἐνδέχεται λοιπὸν νὰ ἔχῃ πρακτικὴν σημασίαν, οὐσιαστικῶς ὅμως εἶναι μία ἐπὶ μέρους πληροφορία περὶ ἐνὸς γεγονότος, τοῦ ὁποίου οὔτε τὸν λόγον οὔτε τὴν ἑκδασιν, οὔτε τὴν συνολικὴν παρουσίαν οὔτε τὸ νόημα τῆς ἐπιτρέπεται νὰ γνωρίσῃ. Ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη τῆς φύσεως θὰ ἠμποροῦσε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὕτης νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν θεατὴν μιᾶς θεατρικῆς παραστάσεως, ὁ ὁποῖος κρατεῖ εἰς τὰ χέρια του ἓν χρονόμετρον καὶ σημειώνει, πότε ἀκρι-

θῶς εἰσέρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ συμμετέχοντες εἰς τὸ παιζόμενον ἔργον ἠθοποιοί. Ἐὰν σκεφθῆ κανεῖς, ὅτι ἡ φυσικὴ αὐτὴ γνῶσις κάποτε συνήρπασε καὶ ἐμέθυσε τὸν νεώτερον ἄνθρωπον, θὰ ἀντιληφθῆ τὴν κενότητα καὶ τὴν αὐθάδειαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐπαρθεὶς ἐκ τῆς ἀκριθείας τοῦ χρονομέτρου, ἠγέρθη εἰς τὸ μέσον τῆς παραστάσεως, διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς συμπαρισταμένους εἰς τὸ θέαμα, περὶ τίνος ἀκριδῶς ἐπρόκειτο.

Τὸ «ἄδικον» λοιπὸν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης συνίσταται εἰς τὴν σχέσιν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιστημονικῶς λέγεται, πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἔρευναν πρέπει νὰ ἀποσιωπηθῆ. Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ μαθηματικῶς ἄψογον τρόπον μετροῦν μίαν τετράγωνον ἐπιφάνειαν, ἠμποροῦν νὰ εἶναι βέβαιοι καὶ νὰ πείθουν, ὅτι ἀντιλαμβάνονται τὴν μετρομένην ἔκτασιν κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον. Ὅτι δὲν ἀντιλαμβάνονται, ὥστε διὰ τοῦτο ἡ ὀρθότης τῆς μετρήσεώς των νὰ ἔχῃ συμβατικὸν χαρακτήρα, εἶναι ὅτι ἡ πλευρὰ αὐτὴ εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς ἄλλας πλευράς, τῶν ὁποίων ἄλλαι ἐπιστήμαι εἶναι εἰς θέσιν δι' ἄλλων μέτρων νὰ μᾶς δώσουν ἄλλο μῆκος, πλάτος καὶ ἐμβαδόν. Ὅτι ὁμοῦς εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν πρόκειται περὶ διαφόρων πλευρῶν, ἀλλὰ περὶ ἓ ν ὁ ς κύβου, τοῦτο εἶναι μίαν γνῶσιν, ἡ ὁποία ὑπερβάλλει τὰς δυνατότητας τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιστημῶν καὶ παραλλήλως δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν πλευρῶν αὐτῶν, τῆς μιᾶς μετὰ τὴν ἄλλην.

Τὸ σημαντικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας νὰ ἐξετάζουσι τὴν πραγματικότητα ὑφ' ὅλας τὰς δυνατὰς ἀπόψεις, ἀλλ' ὅτι ἐπιτυγχάνουσι τὴν σχηματοποίησιν τῆς περιοχῆς των, ἐπειδὴ *κ α τ' ἄ ρ χ ἢ ν* παραιτοῦνται καὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ τρόπου ἐρεύνης τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν *κ α ι* ἐπὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου τοῦ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν των ἀνήκοντος θραύσματος τοῦ ἐπιστητοῦ. Σχετικῶς πρὸς τὸ γεγονός αὐτὸ γίνεται λόγος περὶ ἐνὸς ἀξιωματικοῦ «ἀσυνειδήτου»¹ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης,

(1) A. G. M. Van Melsen, Atom gestern und heute, übers. C. Stoffregen, Freiburg - München 1957, SS 281, 294.

ἢ ὁποία ἀρχίζει τὸ ἔργον τῆς, ἀφ' οὗ ἐκ συστήματος παραβλέψῃ, ὅτι ἡ πραγματικότης ἔχει διαφόρους ὄψεις. Ἐξ αὐτοῦ ἔπεται, ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, τὰ ἐν γένει συστήματα ποσοστικῆς διατυπώσεως τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, δὲν ἐκλέγουν ἐλευθέρως τὴν περιοχὴν τῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ μόνον οἱ ἐρευνηταί, εἰς ποίαν ἐπιστήμην θὰ ἐπιδοθοῦν, ποῖον δηλαδὴ ἐκ τῶν συστημάτων αὐτῶν θὰ προαγάγουν. Μία μεθοδικὴ τάσις πειραματικῆς ἐξετάσεως ἐνὸς τμήματος φαινομένης ὕλης, ὡς ἐπιστήμη, δὲν ἔμπορεῖ νὰ μεταλλάξῃ ὀρίζοντα, ἢ μηχανικὴ π.χ. νὰ ἐρευνήσῃ τὸν χῶρον τῶν ἀτόμων ἢ ἡ βιολογία νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τῆς ἀστρονομίας. Μόνον αἱ «ἀπόκρυφοι ἐπιστῆμαι» ἐπιχειροῦν χωρὶς τύψεις ἐπιστημονικῆς συνειδήσεως ὑπερβάσεις ἐκ τῆς μιᾶς περιοχῆς εἰς τὴν ἄλλην. Ἐντὸς τῆς ἐννοίας πραγματικῆς ἐπιστήμης ἐγκλείεται ὁμοίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Μεσαιῶνος ἡ ἐννοία τοῦ περιορισμοῦ, διὰ τῆς ὁποίας αἶρεται ἡ ἐννοία τῆς ὀριστικότητος. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ὡς ποσοστικὴ διατύπωσις τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, διατρέχει τὴν ἱστορικὴν τῆς πορείαν, ἐφ' ὅσον ὑπερπηδᾷ τὸ τελεσίδικον χάριν ἐνὸς νέου ὀρίου.

Ποίαν ἐννοίαν ἔχει εἰς τὴν φυσικὴν τὸ ὡς ὀριστικὸν θεωρούμενον. Εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην τελεσίδικος ἔμπορεῖ νὰ εἶναι μία λύσις, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς μίαν ὀρισμένην καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ἰσχύϊ ἀρχῶν τῆς ἐρεύνης ἐννοιολογικῶς μὲ σαφήνειαν διαγραφείσαν φυσικὴν περιοχὴν. Ἡ μεθοδικὴ κίνησις ἐντὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἶναι μία ἀκολουθία καὶ συνάμα μία ἐπικύρωσις τῶν γενικῶν ἐννοιῶν τῆς ἐπιστήμης. Λύσεις παρουσιάζονται ἐπομένως ἐντὸς ἐνὸς προβληματικοῦ χώρου, τοῦ ὁποίου κατέχομεν τὴν ἐννοιολογικὴν ἔκτασιν, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνῃ, ὅτι τὸ διὰ συγκεκριμένων ἐπιστημονικῶν βημάτων ἐκτεινόμενον θεωρητικὸν σύστημα ὀφείλει ὑποχρεωτικῶς νὰ ἐπιβάλλῃ ἢ νὰ ἀπαγορεύῃ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅλου προβληματισμοῦ ἀπὸ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως, τὴν ὁποίαν ὑπαγορεύουν ἀπαραβλέπτοι ἐνδείξεις, ἢτοι ἐννοιολογικῶς εἰσέτι ἢ αἴφνης ἀνερμήνευτα δεδομένα.

Ἐννοιαὶ καὶ μέθοδοι ἐκτείνονται ἐντὸς τῆς περιοχῆς, τὴν ὁ-

ποίαν διατρέχει ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρώτησις. Ἄλλ' ἡ ἐρώτησις αὐτὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐξ ἄλλης ἀφετηρίας καὶ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν. Μεταξὺ τῶν ἐρωτημάτων, ἐννοιῶν καὶ ἀπαντήσεων τῆς νευτωνείου μηχανικῆς, ὑπάρχει αὐστηρὰ ἐσωτερικὴ συνάρτησις, ἡ μηχανικὴ δὲ αὐτὴ εἶναι ἀνεφάρμοστος ἐπὶ περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν προβληματισμὸν τοῦ Νεύτωνος δὲν εἶχον ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Ὁ Huygens ἐξ ἄλλου εἶχεν ἐξηγήσει τὴν κυματοειδῆ κίνησιν τοῦ φωτός, ἀλλ' ὅτι ἡ κίνησις αὐτὴ ἦτο ἠλεκτρομαγνητικῆς φύσεως ὑπῆρξε πρόβλημα τοῦ ἐννοιολογικοῦ συστήματος μεταγενεστέρων φυσικῶν ἐρευνῶν.

Ὁ περιορισμὸς τοῦ προβλήματος ἢ ἡ παρουσίαις τοῦ ὡς ὀριστικοῦ θεωρουμένου ὑπὸ ἄλλην ἀποψιν δὲν σημαίνει λοιπὸν ἀπαραιτήτως, ὅτι ὁ ὀρίζων τῆς φυσικῆς διαρκῶς στενεύει, ἀλλ' ὅτι ἡ πρόοδος μόνον τότε ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἐντὸς τοῦ ἀντικειμένου διακρίνονται νέα περὶ πειραματικῆς εἰσδοχῆς, τὸ βάθος τῶν ὁποίων εἶναι προσιτόν, ἐφ' ὅσον ἄλλαι ἰσχύουσαι ἀπόψεις παύουν νὰ κινοῦν τὸ μεθοδικὸν ἐνδιαφέρον. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὴν ἐξέλιξιν τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης συνοδεύει μία ἐπιτεινομένη συνείδησις, ὅτι μόνον τότε συνεχίζεται, ὅταν δὲν προτίθεται νὰ γίνῃ κοσμοθεωρία. Μία γενικὴ ἀντίληψις περὶ κόσμου, ὅσον καὶ ἔαν εἶναι στοιχειώδης, προϋποθέτει μίαν ὑπερβατικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ διεσκόρπιζε, ἔαν τὴν ἰδιοποιεῖτο ἡ φυσικὴ, τὴν ἐπιστημονικὴν σοβαρότητα. Ἡ δύναμις αὐτὴ εἶναι χαρακτήρ τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦτο λόγος τῆς ἀνεπιστημονικότητος τῆς φιλοσοφίας.

Συνείδησις τῆς ἰδιοτυπίας, ἡ ἀπαιτουμένη βᾶσις τῶν δυνατῶν διαφορῶν φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας. Ὅσοι, ἰδίως κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἐθεώρησαν ὡς μίαν κακὴν ἐπιστήμην. Εἶχον ὑπ' ὄψιν τῶν ὀρισμένας ἀρχάς, μεθόδους καὶ τάσεις, τὰς ὁποίας ἡ φιλοσοφία δὲν ἐφαίνετο νὰ ἔχη τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπτύξῃ. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν λόγος νὰ διατηρηθοῦν πνευματικαὶ κατευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὠδήγουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸν ἰδεῶδες.

Ὡς ἐκ τούτου ἔπρεπεν «ὁ δρόμος τοῦ φιλοσόφου νὰ συμπέσῃ πρὸς τὸν τοῦ ἐπιστήμονος. Ὁ φιλόσοφος δὲν ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ ἄλλο τίποτε, εἰμὴ νὰ ἀναλύῃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης»¹. Ἦρμοζεν ἐπομένως εἰς τὴν φιλοσοφίαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ πρὸς τοῦτο νὰ μεταλάβῃ τῆς οὐσίας των, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάλυσις ἔπρεπε νὰ ἦτο ἐπιστημονικῆς φύσεως, ἀφ' οὗ τελικῶς φιλόσοφος καὶ ἐπιστήμων ἐβάδιζον ἐπὶ τῆς ἰδίας ὁδοῦ. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτὸν τὸν ἐκ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καταγόμενον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, διετυπώθησαν ἀργότερον μεταξὺ φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας διαφοραί, αἱ ὁποῖαι, ἀντὶ νὰ τὰς διαστεῖλουν, προὔποθέτουν τὴν συνταύτισίν των: «Ἡ γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας ἀποκλίνει ἐξ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης, διότι ἡ φιλοσοφία προσπαθεῖ νὰ στηρίξῃ τὰς ἐννοίας τῆς ἐπὶ τῶν γεγονότων, ὅπως μᾶς τὰ παριστάνουν γυμνά τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη σχηματίζει τὰς ἐννοίας αὐτάς, ὅπως παριστάνται διὰ μέσου ὀργάνων ἀκριβείας»².

Ἄν σήμερον ἡ φιλοσοφία ἀρνηθῆται νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς τῆν φυσικῆν καὶ τίθεται πρὸ αἰτημάτων ἀπροσίτων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἐὰν δὲν ζητῆ φαινόμενα, ἀλλὰ τὸν λόγον τοῦ φαίνεσθαι, ἐὰν δὲν περιορίζεται εἰς ἓν τμήμα τῆς ὕλης, ἀλλὰ ὑπερβάλλῃ τὴν ἐννοίαν τῆς πραγματικότητος πρὸς τὴν ἀλήθειαν διὰ μέσου, ἀλλ' ἐπέκεινα τῶν μορφῶν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι, δὲν ἔχει λοιπὸν τοὺς χαρακτῆρας τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Τὸ ὅτι οὐδέποτε ἡ ἀλήθειά τῆς ἀποκτᾶ ὑποχρεωτικὸν νόημα καὶ εἰς γενικὸν δι' ὅλους κῦρος μὲ κανένα τρόπον δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ συναγωνισθῇ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, δὲν δηλώνει ἀπλῶς ὅτι ὑστερεῖ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐνὸς γεγονότος, διὰ τὸ ὅποιον δὲν ὑπάρχουν μέτρα συγκρίσεως, ὥστε νὰ τὸ ἐννοήσωμεν, ἐὰν τὸ παραβάλωμεν πρὸς γνωστάς μας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, ἀλλ' ὅτι ἐννοεῖται

(1) *Hans Reichenbach*, Die philosophische Bedeutung der Relativitätstheorie (εἰς «Albert Einstein», ὡς ἀν. S. 207).

(2) *J. Jeans*, ὡς ἀν. p. 81.

μόνον ὑπ' ἐκείνου, ὁ ὁποῖος συμμετέχει, ἐξ ἐκείνου δηλαδή ὁ ὁποῖος δέχεται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κτηθεῖσαν γνῶσιν, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν πέρα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, δηλαδή πέρα τοῦ μαθηματικῶς συμβολιζομένου ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Μία δι' ὅσους φιλοσοφοῦν ἀδύνατος ἀντιδιαστολή. Ἐκεῖνοι ὅμως οἱ ὁποῖοι φιλοσοφοῦν, παύουν αὐτομάτως νὰ εὐρίσκονται πρὸ ἐνὸς πράγματος ἢ μιᾶς σχέσεως, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἤμποροῦσε νὰ λεχθῆ, ὅτι κείνται ἔμπροσθεν ὄσων παρατηροῦν, ὅτι ἀντί-κείνται εἰς τοὺς θεωροῦντας. Ἡ φιλοσοφία εἶναι «ἀντικείμενον», μία περιοχὴ δεδομένων, σχέσεων καὶ αἰτημάτων, δι' ὅσους δὲν φιλοσοφοῦν. Ἐκεῖνοι ὅμως οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἐρευνήσουν τὴν περιοχὴν αὐτὴν, τὴν χάνουν, ἀφ' ἧς στιγμῆς θέσουν ὑπευθύνως τὸ πρῶτον ἐρώτημα. Ἦδη τὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν θὰ ἀφορᾷ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ θὰ εἶναι φιλοσοφικόν, ἐὰν διὰ τὴν ἀπάντησίν του ἐκείνος, ὁ ὁποῖος τὸ ὑποβάλλει, θεωρῆ ὡς ὑπόλογον τὸν ἑαυτὸν του. Ὅσοι φιλοσοφοῦν, εἶναι ταυτοχρόνως ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον. Δηλαδή τὸ ἀντικειμενικὸν πρόβλημα δὲν εἶναι κάτι διάφορον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ ἢ θεωροῦσα ὑποκειμενικὴ ἀρχή. Πρόβλημα καὶ φιλοσοφικὴ σκέψις λοιπὸν δὲν χωρίζονται. Ἐὰν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστημονικῆς (ἐπὶ παραδείγματι τῆς ἀτομικῆς) ἐρεύνης ἢ γνῶσις, ὡς πρόκλησις τῆς δεῖνα συμπεριφορᾶς τοῦ ἠλεκτρονίου, δὲν εἶναι ἡ ἰδία ἠλεκτρονικῆς φύσεως — ἢ διαπίστωσις μιᾶς μηχανικῆς σχέσεως ἐὰν δὲν ἔχη μηχανικὸν χαρακτῆρα, εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὅμως ἢ ἐρωτήσεις, τί ἐστὶ φιλοσοφεῖν ἢ ποία ἢ διαφορὰ μεταξὺ γνώσεως καὶ ἀληθείας, ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας εἶναι φιλοσοφικῆς φύσεως καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἢ οὐσία τοῦ θεωροῦντος λόγου.

Οἱ ὑποβάλλουτες τὰς ἐρωτήσεις αὐτὰς ἔχουν θεβαίως ὑπ' ὄψιν των μίαν συγκεκριμένην σχέσιν καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀναφέρονται εἰς ἓν ἀντικείμενον. Οὐσιαστικῶς ὅμως τὴν φιλοσοφίαν διακρίνει τῆς ἐπιστήμης τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φέρει συμβατικῶς τὸ ὄνομά του, ὅτι εἶναι μία συγθη-

ματική λέξις διὰ τὴν ἀποψιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὸ ὑποκείμενον θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐὰν θελήσωμεν κυριολεκτικῶς νὰ προσδώσωμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἕν ἀντικείμενον, θὰ τὴν ἐκλάβωμεν ὡς ἐπιστήμην. Θὰ χωρίσωμεν τὸ πρόβλημα ἐξ ἐκείνου, ὃ ὁποῖος τὸ ἀναλύει καὶ θὰ ἐκλάβωμεν τὸν λύτην κατ' οὐσίαν ἀσχετον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἔρευνάν του συμβαίνει, ἐνδιαφερόμενον μόνον διὰ τὴν πιστὴν ἀναπαράστασιν τοῦ συμβάντος. Τὸ συμβαῖνον καὶ ἡ παράστασις του, τὸ πρόβλημα καὶ ἡ φιλοσοφική του ἔκφρασις εἶναι ὁμῶς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν ἕν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Φιλοσοφοῦν μόνον ὅσοι γνωρίζουν, ὅτι ἡ πνευματικὴ των ὑπαρξις ἀπέκτησε μίαν προβληματικὴν διάστασιν, ἣ ὁποία ἀπαιτεῖ τὴν θεωρητικὴν τῆς ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο, ὅσοι διαστέλλουσι τὸ πρόβλημα καὶ τὴν πνευματικὴν των μοῖραν, ὠνομάσθησαν κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς θεωρίας καὶ ἐξακολουθοῦν σήμερον νὰ λέγωνται εἰς τὴν χειροτέραν καὶ ἀρχαιοτέραν περίπτωσιν σοφισταὶ καὶ εἰς τὴν καλυτέραν καὶ μεταγενεστέραν περίπτωσιν διδάσκαλοι τῆς φιλοσοφίας. Μόνον ὅσοι παραδέχονται καὶ διαθέτουν τὴν δύναμιν νὰ εὑρουν τὸ πρόβλημα ἐντεῦθεν τῶν ὄσων ἔχουν τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ λύσουν καὶ νὰ παραστήσουν, διὰ νὰ θεωρήσουν κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἐγρήγορσιν, τί τοὺς προβληματίζει ὡς ὑπάρχοντας καὶ τί τοὺς δικαιώνει ὡς σκεπτομένους, ἀσκοῦν φιλοσοφικὸν λειτουργημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΓΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ἵπερβατικὴ κίνησις, τὸ μαρτύριον τοῦ ἀληθεύοντος λόγου. Εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην σχετίζομαι πρὸς ἓν ἀντικείμενον τοῦ πραγματικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἔχω ὡς σκοπὸν νὰ ἀνταποκριθῶ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις του, ἀποχωρίζων, ὅσον αὐτὸ εἶναι δυνατόν, τὴν ἀπαραίτητον καὶ ἀναφαίρετον ὑποκειμενικὴν μου παρουσίαν, τὴν ὁποίαν, παρ' ὅτι λαμβάνω ὑπ' ὄψιν μου, θεωρῶ τελικῶς ὡς μέσον διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὸ ἀντικείμενον εἶναι ὁ βαθὴρ τοῦ λογικοῦ μου ἄλματος πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι δηλαδὴ μὲ ἐνδιαφέρει, δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρόβλημά μου, ἀλλ' ἡ σχέσις μου πρὸς ὅ,τι κρατεῖ ὀρθὴν καὶ κατευθύνει τὴν πνευματικὴν μου παρουσίαν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μεταφυσικῶς ὀνομάζομεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀντικείμενον, εἶναι ἀπλῶς ἓν ἄνοιγμα διὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι τὸ διανοίγουν, εἰς τὸν θεωρητικὸν χῶρον τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Τὰ θήματα ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ εἶναι αἱ ὑπεύθυνοι ἐκφράσεις τῆς ἀληθείας. Ἀλήθεια εἶναι λοιπὸν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν ἢ προϋπόθεσις τῆς μεταβάσεως τοῦ λόγου πρὸς ὅ,τι τὸν δημιουργεῖ, ἐφ' ὅσον τὸν ὑπερβάλλει.

Ὅπως εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ βαθίσματος ὑπάγεται ἡ ἔννοια τῆς κινήσεως καὶ ὅπως δὲν ὑπάρχει ἓν ἰστάμενον θῆμα, ἀλλὰ θῆμα καλεῖται ἡ ἐλαχίστη ἐνότης εἰς τὴν κατεύθυνσιν ἐνὸς πορευομένου, καθ' ὅμοιον τρόπον ἡ ἀλήθεια παύει νὰ εἶναι ἀλήθεια, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὅσοι φιλοσοφοῦν, ἀκινήτησουν τὸν λόγον. Ὅταν δὲν εἶναι προσφορὰ μᾶς πιστευομένης ὑπερφυσικῆς ἀρ-

χῆς, ἡ ἀλήθεια παρίσταται μόνον ἐφ' ὅσον ὁ λόγος φιλοσοφεῖ, δηλαδή μόνον ὅταν ἐκτείνῃ τὰς διαστάσεις του, ὑπερβάλλων ὅ,τι τὸν δεσμεύει πρὸς ὅ,τι τὸν ἐλευθερώνει. Τὸ σημαντικὸν εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτὴν εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν κατευθύνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι ἔρχεται ἐκ τῆς ἀληθείας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτὴν ὁ λόγος ἐλέγχει τὴν ἐρωτηματικὴν του δύναμιν καὶ τὴν δυνατότητα τῆς προσφορᾶς του εἰς ὅ,τι τὸν καθιστᾷ βαθύτερον, τὸν ἰδιότυπον τρόπον ὑπάρξεως καὶ τὸν πυρῆνα τῆς φύσεώς του, τὸ «τί ἦν εἶναι» τῆς χρονικῆς, ἱστορικῶς ἀνεπαναλήπτου παρουσίας του. Ἡ ἀλήθεια δὲν κινεῖ ἀπλῶς τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν κατευθύνει, ἐπομένως δὲν διατηρεῖ ἐντὸς του μόνον τὴν ἀνησυχίαν, ἀλλ' ἐπίσης τὴν προσανατολίζει. Τῆς δίδει ἓνα ἐσωτερικὸν ρυθμὸν πρὸς ἓνα σκοπὸν, ὁ ὁποῖος τὴν ἱκανοποιεῖ ἐφ' ὅσον τὴν ἐπιτείνει, ὥστε ἡ στάσις τοῦ λόγου νὰ σημαίνῃ πάντοτε μίαν φιλοσοφικὴν ἀσθένειαν — «στάσιν ἄρα καὶ νόσον τῆς ψυχῆς πονηρίαν λέγοντες ὀρθῶς ἐροῦμεν»¹.

Ἄσχι «πρὸς» τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια προσφέρεται εἰς ὅσους ἀναχωροῦν ἐκ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' οἱ ἀναχωρηταὶ αὐτοὶ δὲν ἐγκαταλείπουν τὴν ἀλήθειαν, ὅλως τὸ ἐναντίον: ἐπιστρέφουν εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἄντὶ νὰ κρύπτεται ὀπισθεν πραγμάτων καὶ ἔργων, ἡ ἀλήθεια εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶναι τὸ ἀνάλογον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὠριμότητος τοῦ λόγου θεωρητικὸν αἶτημα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ὑπερβατικὴν κίνησιν. Ἡ ἀλήθεια ἐπισκέπτεται τὸν λόγον, προτοῦ ἐκείνος ἀναχωρήσῃ εἰς ὑπάντησίν της, πραγματικὴ φιλοσοφία ὁμως ἀρχίζει, ἀφ' ὅτου ὁ λόγος ἀποφασίσῃ νὰ διαρθρώσῃ τὸ αἶτημα αὐτό, νὰ τοῦ δώσῃ ἐσωτερικὰς διαστάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς ὑπερβατικῆς του πίστεως. Ὅλος ὁ ἀγὼν, ὅλον τὸ πάθος καὶ ὅλη ἡ τραγικότης τοῦ φιλοσοφοῦντος διαδραματίζονται μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτὴν, ὅταν ὁ λόγος

(1) Πλάτωνος, Σοφιστ. 228 Β, 8—9.

ἐπιχειρῆ νὰ πλέξῃ ἐντὸς τῆς ἀληθείας τὴν θεωρητικὴν ὑφὴν τῆς ἰδικῆς του ἐλευθερίας.

Πρὶν ἄρα ἐκφρασθῆ, ὁ φιλοσοφῶν «γνωρίζει», τί π ρ έ - π ε ι νὰ εἶπῃ, δηλαδὴ τὸ α ἴ τ η μ α τοῦ κατ' ἐξοχὴν, εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐκάστοτε παρουσίαν του ὡς «ἀλήθεια», εἶναι ὁ πυρῆν τοῦ φιλοσοφοῦντος λόγου. Ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι πάντοτε μία περιπέτεια· ἀναχωρεῖ χωρὶς νὰ ἔχη καθορίσει, ποῦ θὰ καταλήξῃ τὸ «τί», τὸ ὁποῖον ἀναδύεται ἐντὸς του, δὲν εἶναι ἐν περιεχόμενον, ἀλλ' ἡ ἀπαίτησις ἐνὸς περιεχομένου: δὲν εἶναι κτῆμα, ἀλλὰ ὁ ὅ ς. Ὡστε, ἐὰν ὁ λόγος γνωρίσῃ, προτοῦ ὁμιλήσῃ, «τί πρέπει νὰ εἶπῃ», δὲν γνωρίζει, ποῦ θὰ τὸν φέρῃ ἢ ὑπερβατικὴν του κίνησις, ἀλλ' ὅτι ὠρίμασε, διὰ νὰ σπάσῃ τὸ κάλυμμα τῆς σιγῆς, διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα τῆς πνευματικῆς εὐθύνης. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δὲν χρειάζεται νὰ ἀναλογισθῶμεν τοὺς μεγάλους ἐνθέους τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, δὲν εἶναι δηλαδὴ ἀνάγκη νὰ ἐκλάβωμεν τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ὡς μεθοδικὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς ἐξ ἀρχῆς παρόντος πυρῆνος, ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἰς μίαν συζήτησιν ζητεῖ τὸν λόγον διὰ νὰ ἐκφράσῃ μίαν ἀποψιν ἢ μίαν ἀντίρρησιν. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἤδη κατέχει τὴν ἀλήθειαν, ἀκριβέστερον: ἤδη διακατέχεται ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ αἶτημα τῆς πιστῆς παρουσιάσεως τῆς ἐνδομύχου μεταφυσικῆς αὐτῆς ἐπισκέψεως εἶναι ὅ,τι μᾶς κινεῖ καὶ μᾶς βεβαιώνει: εἰς τὸν διάλογον, ὁ παλμὸς τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως τῆς φιλοσοφίας.

Διάκρισις φιλοσοφίας καὶ φυσικῆς καθ' ὃν λόγον διακρίνεται ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γνώσεως. Προτοῦ καταγράφει ὁμῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς μετρήσεως, ὁ ἐπιστήμων κανένα ἰσχυρισμὸν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ριφοκινδυνεύσῃ. Βεβαίως σήμερον γνωρίζομεν, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη χρησιμοποιοῖ εἰς τὴν συστηματικὴν τῆς κίνησιν τὴν ὑπόθεσιν, ἐπιχειρεῖ δηλαδὴ ἐν ἄλμα, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἐκ τῶν προτέρων τὴν βεβαιότητα τῆς ἐπιτυχίας, ἀλλ' ἀναλογίζεται μίαν πιθανὴν καὶ πάντοτε ἀβεβαίαν.